

Bursa ve Manisa'daki Vakıflarla İlgili İki Kitap:

Bursa Vakfiyeleri -I-, Yayına Hazırlayanlar: Hasan Basri Öcalan - Sezai Sevim - Doğan Yavaş, Bursa Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yay., Bursa 2013

Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Saruhan, Haz. Mehmet Akif Erdoğan-Ömer Bıyık, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Daire Başkanlığı, Yayın No: 7, Ankara 2014.

Hasan DEMİRTAŞ*

Vakıf müessesesi, Türk tarihinde, Selçuklu ve özellikle Osmanlı dönemlerinde meydana getirdiği kurumlarıyla, sosyal, kültürel, ilmî ve iktisadî hayatın en önemli öznelerinden birisi olmuş ve başta tarih olmak üzere hukuk, iktisat, sosyoloji ve mimarlık gibi pek çok ilmî disiplinin inceleme alanına girmiştir. Bu önemli müessesenin her yönüyle tam olarak anlaşılabilmesinin disiplinler arası ilmî çalışmalara bağlı olduğu muhakkaktır. Vakıf müessesesinin tetkiki için en önemli yazılı kaynaklar hiç şüphesiz vakıflarla ilgili arşiv belgeleridir. Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde kurulmuş ve bir kısmının hukukî olarak hala varlığını sürdürmekte olan vakıflardan geriye vakfiyeler, tahrirler, muhasebe kayıtları, görev tevcih/atama kayıtları, nizamnameler gibi sayısı milyonlarca ifade edilebilecek kadar çok arşiv malzemesi bırakmışlardır. Vakıflarla ilgili bu belgelere günümüzde öncelikle Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi olmak üzere Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi, Topkapı Sarayı Arşivi gibi merkezî arşivlerden ulaşmak mümkündür.

Yukarıda da belirtildiği üzere sosyal bilimlerin pek çok alanını ilgilendiren vakıf kurumu daha özelden şehir tarihi çalışmalarının da önemli bir konusudur. Nitekim vakıflar sadece bir külliye etrafında bir şehri inşa etmekle kalmaz, şehirde dinî hayat, eğitim, sağlık, beledî hizmetler ve sosyal yardım kuruluşlarıyla, ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını gidermesi ile hayatın merkezinde yer almışlardır. Bu yönleriyle vakıflar yerel tarih çalışmalarının da en önemli konularındandır. Nitekim vakıf araştırmaları yoluyla bir şehrin, bir kasabanın ya da bir köyün mekansal oluşumu, tarihi ve kültürel kimliği ortaya konulabildiği gibi, bir mahalle camisinin, bir medrese veya mektebin, bir çeşmenin ya da bir köprü'nün tarihsel süreçteki hikayesine ulaşmak mümkün olabilmektedir.

Günümüzde yerel tarih çalışmalarının sayısı özellikle son dönemde hızla artmaktadır. Bununla birlikte yerel araştırmalar sadece üniversitelerde akademisyenlerin bir uğraşısı olmaktan çıkmış, aynı zamanda her kesimden tarih meraklıları, öğretmenler ve öğrenciler için de önemli bir çalışma alanı haline gelmiş, bu ise beraberinde özellikle arşiv belgelerine ulaşma ihtiyacını gündeme getirmiştir.

Bu noktada Türk ve dünya arşivleri arasında önemli bir yere sahip olan Osmanlı Arşivi'ndeki koleksiyonlar, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü tarafından muhtelif yollarla yayımlamak suretiyle ilgililerinin istifadesine sunulmaktadır. Benzer şekilde, Tapu Ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Daire Başkanlığı, Topkapı Sarayı Arşivi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi gibi arşivlerde bulunan belgelerin de kurumlarınca yayımlanması, belgeye ulaşma sorununun çözümüne katkı sunmaktadır/sunacaktır.

Diğer taraftan üniversitelerin bünyesinde bulunan araştırma enstitülerinin yanında müstakil olarak Valilik, Kaymakamlık veya Belediye bünyesinde ya da bu kurumların işbirlikleri ile oluşturulan araştırma merkezleri de önemli bir misyonu yerine getirmektedirler. Bu araştırma merkezleri düzenledikleri bilimsel toplantılar, araştırma projeleri ve yayınlarla, tarih çalışmalarına katkı sağlamakta ve araştırmacılara destek olmaktadır.

Bu çalışmada, tanıtımı yapılacak olan kitaplardan ilki yukarıda bahsi geçen araştırma merkezlerinden biri olan Bursa Araştırmaları Merkezi tarafından yayınlanan *Bursa Vakfiyeleri -I-* başlıklı kitap; ikincisi ise Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Daire Başkanlığı tarafından yayınlanan *Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Saruhan* başlıklı kitaptır.

* Araştırmacı, Vakıflar Genel Müdürlüğü; Doktora Öğrencisi, Yıdırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı; hasandemirtash@hotmail.com

Bursa Vakfiyeleri -I-, Yayına Hazırlayanlar: Hasan Basri Öcalan - Sezai Sevim - Doğan Yavaş, Bursa Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yay., Bursa 2013. Sayfa sayısı: 647.

Kitap, Bursa Büyükşehir Belediyesi Bursa Araştırmaları Merkezi tarafından desteklenen bir proje kapsamında, Osmanlı Dönemi'nde Bursa'da kurulmuş olan vakıfların vakfiyelerini kapsayacak olan çalışmanın I. Cildi, Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü öğretim üyeleri Yrd. Doç. Dr. Hasan Basri Öcalan, Yrd. Doç. Dr. Sezai Sevim ile Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Doğan Yavaş tarafından hazırlanmış ve Bursa Kültür A.Ş. tarafından da yayınlanmıştır.

Söz konusu kitap, Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı Recep Altepe'nin takdimi ve yayına hazırlayanların önsözünden sonra giriş, vakfiyeler, sözlük ve kaynakça olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde verilen bilgilerden, kitabın, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan yıkılışına kadar Bursa ili içerisinde inşa edilmiş olan eserlerin vakfiyelerinin toplanması, özetlenmesi ve mevcut mimari eserlerin fotoğraflanması yoluyla meydana getirildiği; bunun yanında yine çalışma dönemi içerisinde kaldığı halde mimari eseri olmayan, avarız ve para vakıfları gibi sayısı oldukça fazla denilebilecek vakfın da çalışma kapsamı dışında bırakıldığı belirtilmektedir.

Giriş bölümünde ayrıca vakıf anlayışı, vakıf uygulamasının tarihi seyri konularında açıklayıcı bilgiler verilmiştir. Vakfiyelerin yer aldığı ikinci bölümde ise kronolojik bir sıra takip edilerek, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1453 yılına kadar Bursa'daki eserlerle ilgili vakfiyeler kendi içerisinde tarih sırasına tabi tutularak neşredilmiştir. Kitapta yayınlanan her vakfiye kendi içinde üç bölüme ayrılarak, önce vakfiyenin özet tercümesi verilmiş, daha sonra vakfın Bursa ili sınırları içerisinde olup da günümüze ulaşabilmiş eserlerinin fotoğrafları, en sonda da vakfiyenin varsa orijinali, yoksa muhtelif arşivlerdeki kopyalarına yer verilmiştir.

Kitaptaki vakfiyelerin yayınlanma yöntemine bakıldığında, vakfın kurucusu, vakfiye tarihi, tasdik eden, vakfedilenler (mevkûfât), vakıf kurucusunun şartları, vakfın görevlileri, şahitler, katip, dil, vakfiyenin ebadı ve vakfiyenin bulunduğu yer gibi başlıklar altında bilgi verilmiştir. Bu sorgulamaların ardından, notlar başlığı altında ayrıca vakfiye ve vakıf hakkında bilgiler aktarılmış, bunun di-

şında da mevcutsa, vakıf kurucusunun kimliği ve hayat hikayesine de kısaca değinilmiştir. Bu arada, vakfiyelerde adı geçen eserlerden günümüze ulaşanların son halini gösteren fotoğraflar kullanılırken, günümüze ulaşamayan yapıların da varsa eski fotoğrafları kullanılmıştır. Kitapta özellikle külliyelerin vaziyet planlarına yer verilerek, okuyucu tarafından bina kompleksinin daha kolay algılanmasının amaçlandığı belirtilmiştir. Yayınlanan vakfiyelerin görselliğine bakıldığında ise genelde orijinali günümüze ulaşan belgeler renkli olarak basılırken, diğerlerinin de muhtelif arşivlerdeki nüshaları kullanılmıştır.

Bursa Vakfiyeleri -I- adlı çalışmada tarihsel süreç ; *Asporça Hatun Vakfiyesi*, Gazi Orhan Bey'e ait *Mekece, Alaaddin Bey, Bursa İmareti ve Hacı Karaoğlan Zaviyesi* vakfiyeleri, *Lala Şahin Paşa, Mihaliç Bey, Sultan I. Murad, Çandarlı Ali Paşa* (1), *Gülçiçek Hatun, Yıldırım Bayezid'e ait İshakiye Zaviyesi, Külliye ve Ulu Camii* vakfiyeleri, *İne Bey, Çandarlı Ali Paşa* (2), *Timurtaş Paşa, Asbiga, Çelebi Sultan Mehmed, Oruç Bey, Hasan Ağa, Hacı İvaz Paşa, Şeyh Paşa, İsa Bey Fenârî, Molla Fenârî, İsfahan Şah Hanım, Sultan II. Murad, İsa Bey bin Bayezid Paşa* (1), *Çandarlı Halil Paşa, Mehmed Paşa bin Hızır Danişmend, Umur Bey bin Timurtaş, Mehmed Paşa bin Şahin Lala Paşa, İsa Bey bin Bayezid Paşa* (2), *Bedreddin Pars Bey, Sultan II. Murad Vasiyetnamesi, Mahmud Çelebi bin İbrahim Paşa, Erhundî Hatun, Emir Sultan Vakfiyesi* olmak üzere toplam otuz sekiz adet vakfiyeye yer verilmiştir.

Kitabın son kısmına da vakfiyelerde geçen ve vakıflarla ilgili genel terimleri ihtiva eden bir sözlük ilave edilmiştir. Yine bu alanda çalışma yapacaklara yön vermesi açısından, vakıflarla ilgili temel kaynaklar ve araştırmalardan oluşan bir kaynakça ya da eserin sonunda yer verilmiştir.

Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Saruhan, Haz. Mehmet Akif Erdoğan-Ömer Bıyık, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Daire Başkanlığı, Yayın No: 7, Ankara 2014. Sayfa sayısı: 519. Ek: Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Saruhan (CD).

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Tapu Arşiv Dairesi Başkanlığı bünyesinde "TKGM, VAYS.ED: 544" fon numarasıyla kayıtlı *Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Saruhan* adlı vakıf tahrir defteri Tapu Ve Kadastro Genel Müdürlüğü'nce yürütülen bir proje kapsamında, Ege Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi öğretim üyeleri Prof. Dr. M. Akif Erdoğan ve Dr. Ömer

Bıyık tarafından, ilgili genel müdürlük personeli Mustafa Engin ve Murat Alandağlı'nın yayın editörlüğü altında yayınlanmıştır.

Kitap; Çevre ve Şehircilik Bakanı İdris Güllüce'nin sunuş, Tapu ve Kadastro Genel Müdürü Davut Güney ve hazırlayanların önsöz yazılarından sonra üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm; Giriş, Saruhan Sancağı Tahrir Defterleri, Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Saruhan, Saruhan İlinin Tarihçesi ve Vakıflar, Bibliyografya, Lügatçe, Abstract ve Fotoğraflar başlıklarından oluşmaktadır. Kitabın ikinci ana bölümü; Metin (Latin Harfleri İle) Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Saruhan ve İndeks başlıklarına ayrılmıştır. Kitabın üçüncü ve son bölümünde ise Defterin Dijital Görüntüsü başlığı altında yayını yapılan Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Saruhan defterinin dijital görüntülerine yer verilmiştir.

Eserin ilk bölümünde Manisa ve çevresi vakıfları konulu çalışmalar hakkında genel bilgiler aktarılmış, daha sonra Saruhan sancağına ait tahrir defterleri ve yayını yapılan Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Saruhan defteri hakkında genel bilgiler verilmiştir. Burada verilen bilgilerden Saruhan Livâsı'na ait en erken tarihli evkâf tahrir defterinin BOA, TD. 398'de kayıtlı 1531 tarihli defter olduğunu, yayını yapılan söz konusu defterin ise İstanbul'da Saray'a teslim ediliş tarihinin 1577 yılı olduğunu, defterin derkenar ve haşiyelerinden II. Abdülhamid dönemine kadar kullanılan bir defter olduğunu öğreniyoruz. Yine kitabın bu bölümünde Saruhan Livâsı, Manisa şehri ve bağlı kazalar olan Menemen (Tarahaniyat), Güüzehisar, Akhisar, Gördük, Marmara, Kayacık, Gördüs (Gördes), Demirci, Adala, Ilıca ve Nif (Kemalpaşa) kazaları hakkında bilgiler okuyucuya aktarılmıştır. Bu bölüme ilerleyen bölümlerde okuyucunun istifadesine sunulmak üzere evkâf tahrir defterinde geçen tabirlerden oluşan bir lügatçe eklenmiştir. Bölümün sonuna çoğunluğu Manisa olmak üzere günümüze ulaşmış olan bazı vakıf yapıların fotoğrafları ilave edilmiştir.

İkinci ana bölüm yayını yapılan Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Saruhan defterinin basit transkripsiyonlu günümüz Latin harflerine çevrilmiş hali ile indeksten oluşmaktadır. Burada, 146 yapraktan oluşan defterin orijinaline sadık kalınarak varak numaraları verilmek suretiyle transkripsiyonu yapılmıştır. Defterdeki her bir vakıf kaydına hazırlayanlar tarafından numara verilmiş ve bu şekilde iki yüz yirmi dokuz adet vakıf kaydı numaralandırılmıştır. Ayrıca defterin muhtelif varaklarında kayıtlı derkenar ve

haşiyeler ile Yakut Ağa, Saruhanoğlu İshak Çelebi, Hoş Kadem Paşa ve El-Hâc Hüseyin'e ait vakfiye suretlerinin transkripsiyonları bu bölümün sonunda eklenmiştir. Hazırlayanların ifadesiyle "Kaba bir hesaplama göre, Saruhan ilinde 1577 yılına kadar, ana vakıf (evkaf) olarak iki yüz otuz adet evkaf hesaplanmıştır. Bu büyük vakıflara eklenen diğer küçük vakıflarla bu sayı iki bini geçmektedir. Özellikle Müslüman hatunların kurdukları küçük para vakıfları sayesinde, İslamiyet, bu bölgede, yaşatılmaya ve desteklenmeye çalışılmıştır. Kesin bir hesap yapmamakla birlikte, evkafa bağlı akar miktarının büyük meblağlara ulaştığı görülmektedir."¹ Transkribe edilen metin sonunda "vakıflar", "yer isimleri", "şahıs ve cemaat isimleri", "deyimler" ve "yapılar" konularını içeren bir indeks sunulmuştur.

Üçüncü ve son bölümde ise Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Saruhan'ın dijital görüntülerine yer verilmiştir. Bu bölüm kitabın sonundan başlayarak dijital görüntülerin sağdan sola dizilmesiyle oluşturulmuştur. Orijinali 14,5 x 40 cm. ebadında ve 146 yaprak olan defter kitapta 9,5 x 24 cm ebadında ve her sayfaya iki yaprak gelecek şekilde siyah beyaz basılarak dizilmiştir. Üçüncü bölüm, kitap arka kapağından açıldığında basımı yapılan orijinal defterin kapağı ile başlamakta, ebrulu iç kapak ve arkasından gelen varaklarla devam etmekte ve ebrulu arka iç kapak ile son bulmaktadır.

1 *Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Saruhan*, Haz. Mehmet Akif Erdoğan-Ömer Bıyık, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Daire Başkanlığı, Yayın No: 7, Ankara 2014, s. 12.